

**OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING LIDERLIK
SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING STRUKTURAVIY-MAZMUNLI
MODELI**

Soatova Shoxista Abdumusayevna

Toshkent davlat pedagogika universiteti, Ta'lim menejmenti kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqola oliy ta'lim muassasalari talabalarida liderlik sifatlarini rivojlantirishning strukturaviy-mazmunli modeli haqida.

Kalit so'zlar: lider, talaba, innovatsiya, component, kompetensiya, daraja, bosqich, dastur, model, kommunikativlik, obraz, empatiya, stress, optimizm.

Аннотация. В статье рассматривается структурно-содержательная модель развития лидерских качеств у студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: лидер, студент, инновация, компонент, компетентность, уровень, этап, программа, модель, коммуникабельность, имидж, эмпатия, стресс, оптимизм.

Abstract: The article examines the structural and content model of development of leadership qualities in students of higher educational institutions.

Keywords: leader, student, innovation, component, competence, level, stage, program, model, communication skills, image, empathy, stress, optimism.

Bugun yoshlarimizda innovatsion fikrlashni hamda aynan innovatsion fikrlovchi rahbar va liderlarni shakllantirish uchun oliy ta'lim muassasalarida o'zgaruvchan jamiyatga tez moslasha oladigan, yangiliklarni nafaqat ijobiy qabul qiladigan, balki unga intiladigan qilib tarbiyalash muhim ahamiyatga ega.

Lider – yetarli bilim va ko'nikmaga ega bo'lishi lozim.

Psixologik-pedagogik adabiyotlar tahlili ([I.I.Mahmudov [2], B.Ziyomammedov [5], S.T.Turg'unov va boshqalar [4]) oliy ta'lim muassasasi talabalarida liderlik sifatlarini namoyon bo'lishini maqsadga muvofiq tarzda rag'batlantirish va liderlik salohiyati rivojlanishi jarayonini batafsil modellashtirish zarurati to'g'risida guvohlik beradi. O'rganilayotgan jarayon muvaffaqiyatining muhim sharti oliy ta'lim muassasasining maxsus tashkil etilgan tarbiyaviy muhiti hisoblanadi.

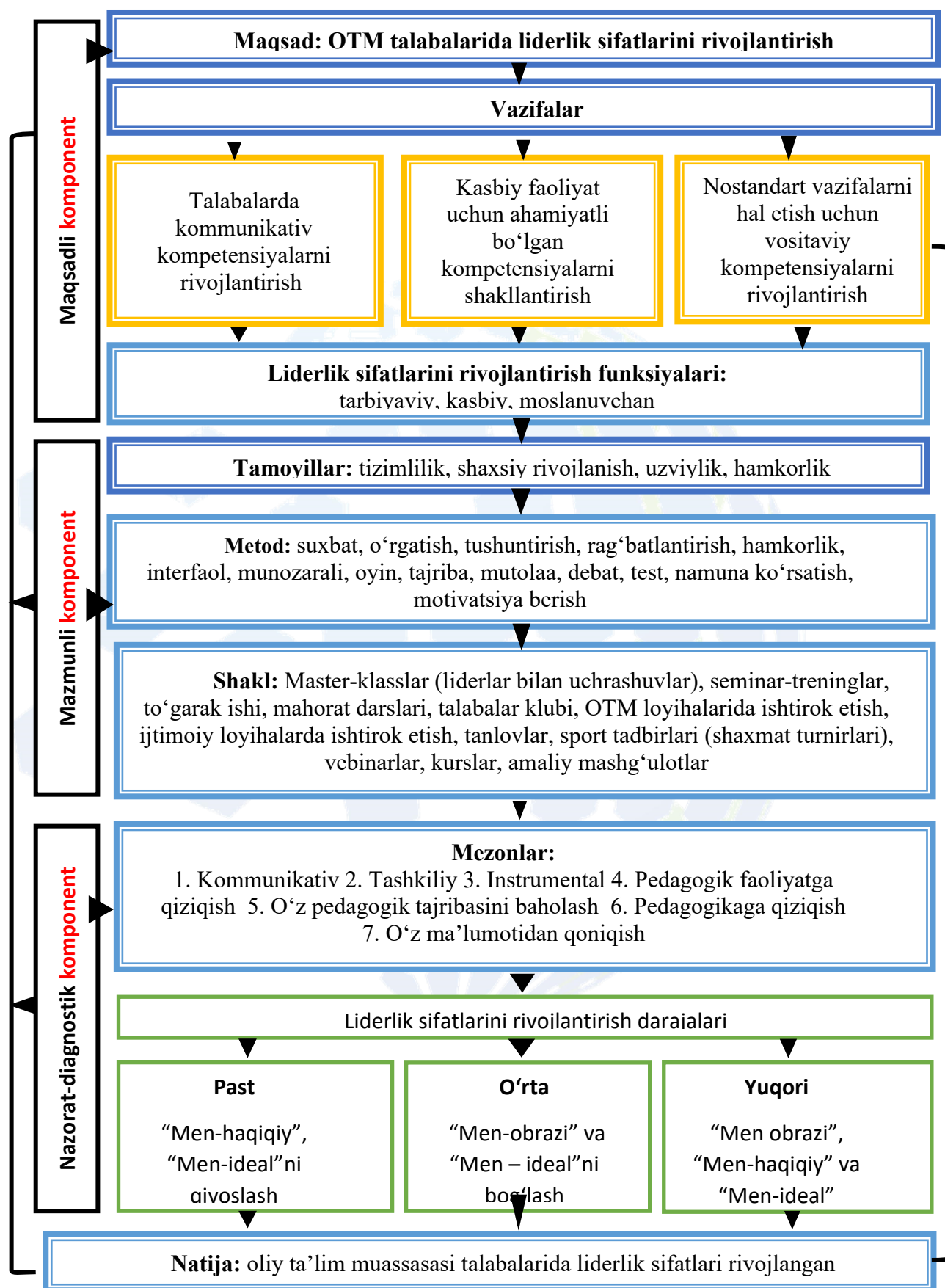
VOLUME-3, ISSUE-3

Tadqiqot maqsadiga erishish uchun modelni pedagogik loyihalashda biz N.V.Kuzmina [1], V.P.Simonov [3] va boshqalar ishlarida ifodalangan pedagogik tizimlarning nazariy asoslariga tayandik.

Liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan ishlab chiqilgan dasturga bog'liq. Dasturni ishlab chiqishda quyidagi uslubiy talablarni hisobga olish kerak: ishning asosiy maqsadlarini aniq shakllantirish; asosiy vazifalarni aniqlash; ish shaklini aniqlash (individual, guruh); shaxsning yoshi, intellektual va jismoniy imkoniyatlarini hisobga olgan holda tegishli usullarni tanlash; rivojlanish jarayoni dinamikasini tahlil qilish va baholash usullarini ishlab chiqish; zarur jihozlarni va materiallarni tayyorlash.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarning liderlik sifatlarini rivojlantirishning maqsadli, mazmunli va nazorat-diaagnostik komponentlardan tashkil topgan modeli takomillashtirildi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning liderlik sifatlarini rivojlantirishning strukturaviy-mazmunli modeli

Ammo, ushbu model talabalarda individual yondashuv orqali liderlik sifatlarini rivojlantirish yuzasidan pedagogik shart-sharoit darajasi yuqori emasligi e'tibordan chetda qolgan. Tabiiyki, ma'lum bir metodlar orqali talabalarda liderlik sifatlarini birdek tarbiyalash mushkul, biroq bu modelga asosan oliy ta'lim muassasasida yaratilgan ijtimoiy muhit, ta'lim va tarbiya komponentlarini qamrab olgan uzluksiz ta'sir vositalari orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlovchi liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayonini maqsad va vazifalarini, tamoyillarini va funksiyalarini maqsadli komponent ifodalaydi.

Maqsadli komponent. Maqsad alohida komponentlar ichida tizimni shakllantiruvchi omildir va modeldagi barcha komponentlarning integratsiya jarayonini bajaradi va umuman olganda, diqqatni yakuniy natijaga qaratishdir.

OTMda talabalarning liderlik salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan quyidagi vazifalar majmuini o'z ichiga oladi:

talabalarning oliy ta'lim muassasida kommunikativ kompetensiyalarni o'zlashtirishlari;

pedagogik faoliyat uchun ahamiyatli bo'lgan tashkiliy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirish;

pedagogik nostandart vaziyatlarni hal etish uchun instrumental kompetensiyalar ko'nikmasini rivojlantirish.

Faollik liderlik holatining mohiyatini aks ettirib, faoliyatda maqsadga yo'naltiriladi. Faoliyat liderlik sifatlarining rivojlanishidagi auditoriya va auditoriyadan tashqari, o'quv va kasbiy faoliyat kabi sohalarini aniqlaydi.

Natijada, pedagogik faoliyat turli ko'rinishlarining qurilgan izchilligi qo'yilgan vazifalarni bosqichma-bosqich hal etish va maqsadga erishishga olib keladi.

“Shaxsdagi liderlik fazilatlari ko'pincha jamoaviy muhitda namoyon bo'ladi. Ko'pchilik orasida o'zini tutishi, o'zgaralar xulqi va faoliyatini nazorat qilishi, yetakchi, aniq fikrlarni bildirishi, jamoaviy muhitdan energiya olishi liderlikka xos xususiyatlarni ifodalaydi”.

Mazmunli komponent. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayonini tashkil etishning asosiy uslubiy yondashuvlarini belgilaydi va

VOLUME-3, ISSUE-3

talabalarning turli vaziyatlarda kasbiy faoliyatlarni egallashlarini ta'minlovchi tamoyillar, metodlari va vositalar, amalga oshirish mazmunini o'zida jamlaydi.

Mazmun liderlik sifati rivojlanishi jarayonining mohiyatini aks ettiradi:

- 1) pedagogik kasbida liderlik sifatlarining mohiyati va vazifasini aniqlash;
- 2) talabalar liderlik sifatlarini rivojlantirishga oid asosiy yondashuvlarni o'rganish;
- 3) tarbiyaviy muhitda o'zaro munosabatlar jarayonida kommunikativ kompetensiyalarni o'zlashtirish;
- 4) liderning pedagogik faoliyatda ahamiyatli bo'lgan tashkiliy kompetensiyalarini shakllantirish;
- 5) instrumental kompetensiyalarni shakllantirish asosida nostandart pedagogik vaziyatlarda talabaning liderlik uslubini yaratish bo'yicha mustaqil ijodiy faoliyatni tashkillashtirish.

Bizning fikrimizcha, ushbu jihatlar quyidagi fazilatlarining shakllanishini ta'minlaydi:

1. O'z-o'zini hurmat qilish – o'zini anglash va to'g'ri baholay olish, o'zining imkoniyat va chegaralarini, kuchli va zaif tomonlarini ko'rish hamda o'zini kuchli va zaif tomonlar bilan birga qabul qilish qobiliyatidir.
2. O'z-galar hissiyotini fahmlay olish – bu o'zga shaxsning ma'lum bir vaziyatda boshidan kechirayotgan hissiyotlarini tan olish, uning his-tuyg'ularini ilg'ab olish va ularning paydo bo'lish sabablarini tushunish qobiliyati.
3. O'zini ifoda etish – bu his-tuyg'ularni va fikrlarni aniq va konstruktiv ifodalash, shuningdek, o'z hissiy energiyasini safarbar qilish hamda zarurat tug'ilganda ishonchni mustahkamlay olish qobiliyati.
4. Mustaqillik – bu o'ziga ishonch va boshqalarning his-tuyg'ulariga tobe bo'lmaslik qobiliyati.
5. Empatiya – o'zgalarning his-tuyg'ularidan xabardor bo'lish va boshqalarning tuyg'ularini tushunish qobiliyati.
6. Ijtimoiy mas'uliyat – mas'uliyatlilik hamda boshqalar bilan konstruktiv ishlay olish qobiliyati.

7. Shaxslararo munosabatlar – verbal va noverbal muloqot, hissiy yaqinlikka tayanuvchi o‘zaro manfaatli munosabatlarni o‘rnata olish va qo‘llab-quvvatlash orqali konstruktiv muloqot qilish qobiliyati, ijtimoiy aloqalarda o‘zini xotirjam his etish qobiliyati.

8. Stressga chidamlilik – o‘z his-tuyg‘ularini tezkorlik bilan samarali boshqara olish qobiliyati.

9. Impulslarni boshqarish – his-tuyg‘ularni ushlab turish, vasvasadan qochish.

10. Haqiqatni real baholash – insonning fikr va his-tuyg‘ularini obyektiv tashqi reallik bilan solishtirish qobiliyati.

11. Moslashuvchanlik – o‘zgaruvchan sharoitlar bilan bog‘liq ravishda o‘z his-tuyg‘ularini, fikrlarini, xulq-atvori va xatti-harakatlarini tezlik bilan o‘zgartirish qobiliyati.

12. O‘z menini tushunish – rejalar tuzish va ularga erishish tomonlarini belgilash, o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish imkoniyati.

13. Optimizm – qiyin sharoitlarda ham umidini saqlab turish va ijobiy munosabatda bo‘lish qobiliyati.

14. Baxtlilik – o‘zidan, boshqalardan va umuman, hayotidan qoniqish hissi.

Nazorat-diagnostika komponenti. Talabalarda liderlik sifatlarini shakllantirish mezonlari, ko‘rsatkichlari, darajalari va ularni baholash usullari tavsiflanadi.

Talabalarda liderlik sifatlarini rivojlantirish, talab qilingan sifatni ta’minlaydigan darajasini baholash jarayonning har bir bosqichida sodir bo‘ladi va ishlab chiqilgan testlar, so‘rovnomalalar, amaliy vazifalar majmuasi yordamida amalga oshiriladi. Talabalarining liderlik sifatlarini rivojlantirish natijasi nazorat-diagnostik komponent yordamida baholanadi. Unda rivojlangan liderlik sifati asosi sifatida kompetensiyalar majmuining shakllanganligi mezonlari, ko‘rsatkichlari va darajalari ifodalangan. Vazifaning murakkabligiga binoan o‘rganilayotgan jarayon muvaffaqiyatlilik mezoni integrativ hisoblanadi.

Nazorat-diagnostika komponenti talabalarda liderlik sifatlarini aniqlash usullarini o‘z ichiga oladi:

- Liderlik sifatleri diagnostikasi ((E.Jarikov, E.Krushelnitskiy);
- kommunikativ va tashkiliy moyilliklarning diagnostikasi (V.A.Fedorishin);
- “Men liderman” testi (A.N. Lutoshkin).

Shunga ko‘ra, uning ko‘rsatkichlari shakllantirilishi zarur bo‘lgan ajratilgan kompetensiyalarga mos mavzuga oid guruhlariga bo‘lish mumkin. Shu munosabat bilan kommunikativ, tashkiliy va vositaviy kompetensiyalar guruhi ko‘rinishida ifodalangan rivojlangan liderlik sifati mutaxassisga kasbi qo‘ygan talablarga qanchalik mosligini aks ettiradi.

Kommunikativ kompetensiyalar shakllanganligining ko‘rsatkichlari muloqotga kirishuvchanlik, boshqalarni motivatsiyalash va notiqlik qobiliyatlari hisoblanadi.

Tashkiliy kompetensiyalar shakllanganligi ko‘rsatkichlari - jamoaviy ishda o‘ziga javobgarlikni ola bilish, jamoani tashkil etish va o‘z-o‘zini tashkil etish malakalari hisoblanadi.

Instrumental kompetensiyalarni shakllanish darajalari - improvizatsiyasi va ijodkorlikni kursatishga moyillik qilish jixatlari va kasbiy faoliyatni turlariga yondashishda qaratilgan, har qanday vaziyatda pedagogik kompetensiyani amalda qo‘llash qobiliyatini tasdiqlovchi jamoaviy faoliyatni motivatsiyon xolati yo‘naltirilgan.

So‘z so‘ngida aytish mumkinki, “liderlik sifatini rivojlantirib borish orqali yoshlarda boshqaruvchilik va rahbarlikni rivojlantirish bilan bir qatorda, mamlakatimiz taraqqiyotiga o‘z hissasini qo‘shadigan yaxshi kadr, jumladan, jamiyatga foydasi tegadigan inson bo‘lishlariga zamin yaratish mumkin”.

Demak, bugungi ijtimoiy jamiyatimizda kuchli innovatsiyalar yuz berayotgan bir sharoitda chinakam liderlik sifatlariga ega bo‘lgan yosh avlodni shakllantirishda oliy ta’lim muassasasida talaba-yoshlarni strategik boshqaruvga tayyorlash masalalarining o‘rganilishi eng dolzarb muammolardan biri sanaladi.

Talabalarning oliy ta’lim muassasasi ijtimoiy hayotida faol ishtirok etishi ularning kelajagiga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan qimmatli va noyob tajribadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кузьмина Н.В., Реан А.А. Профессионализм педагогической деятельности. – СПб.: НИИРПМ, 1993. – 89 с.
2. Махмудов И.И. Бoshqaruv professionalizmi: Psixologik tahlil. – Т.: Akademiya, 2011. – 304 b.
3. Симонов В.П. Педагогический менеджмент: ноу-хау в образовании: Учебное пособие. – Москва: Высшее образование, 2006. – 357 с.

VOLUME-3, ISSUE-3

4. Turg'unov S.T. va boshqalar. Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish texnologiyalari. – Toshkent: O'z.PFITI, 2014. – 100 b.

5. Ziyomammedov B. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent: "Tib-Kitob", 2009. –183 b.

